

ZGRADBA MARTINA KAČURJA Z IMENI KRAJEV

Martin Kačur je živel v nepravem času v nepravih krajih. S svojimi idejami je čas in prostor prehiteval, nazadnje pa sta čas in prostor prehitela njega. Najprej je poskušal uresničevati svoje ideje v Kotlini, ki je bogu za hrbtom, nekje spodaj, na dnu. Nato je prišel v Zapolje, ki je že bliže civilizaciji, vendar še vedno onkraj polja, ki pomeni blaginjo. Od tu ga preženejo ponovno na slabše, v Blatni Dol, kjer se vse valja v blatu. Ko Kačurja povozita čas in življenje, se izvije iz dna in pride v Laze. Tam so njegove ideje uresničili že drugi in znašel se je v položaju, ko naj bi se pred njimi plazil in lazil.

dogajalna zgradba, literarna oseba, dogajališče, krajevno ime, Ivan Cankar, *Martin Kačur*

Martin Kačur lived at the wrong time in the wrong places. With his ideas he was ahead of his time and environment, but in the end the time and environment passed him up. He first attempted to realize his ideas in Kotlina, which was a backwater, somewhere down under, at the bottom. Then he came to Zapolje, which is closer to civilization, but still "on the other side of the field," meaning prosperity. From there he is again driven away to a worse place, into Blatni Dol, where everything is rolling in mud. When Kačur is overrun by the time and life, he climbs out of the bottom and comes to Laze. There, his ideas had been realized by other people and he finds himself in a situation in which he is compelled to lick their boots.

composition of action, literary character, place of action, place name, Ivan Cankar, *Martin Kačur*

O zgradbi nasploh

Književna dela gradijo avtorji na različne načine in z različnimi sredstvi. Najbolj klasična in najbolj znana sestava je petdelna, tista iz antične književnosti. Ta je toliko prisotna, da mnogi ob analizi zgradbe književnega dela najprej ugotavljajo, ali ima delo vseh pet elementov: zasnovno – zaplet – vrh – razplet – razsnovo. Književniki pa vzorec pogosto enostavno opustijo, gredo mimo njega, ga ne upoštevajo, ker ne ustreza njihovi zamisli o notranji strukturi avtorskega književnega dela.

V obsežnejših književnih delih, predvsem v romanih, avtorji pogosto z vidnimi zunanji oznakami razdelijo svoje delo na več enot. Najpogosteje so to poglavja, označena z rimskimi številkami I, II, III ali s številkami in besedami, kot 1. poglavje ali kot Prvo poglavje. Tu in tam ima roman predzgodbo in pozgodbo – prolog in

epilog ali pa samo enega izmed obeh. Nekaj časa je bilo moderno poglavja poimenovati s podnaslovi, ki so napovedovali vsebino. Zelo obsežna književna dela, kot npr. *Tihi Don* (Šolohov), razdelijo avtorji na več knjig. Ko pa gre za različne zgodbe, ki imajo skupno vsebinsko problematiko ali iste književne osebe, takrat avtorji družijo ta dela v cikluse ali zbirke, kot pri Zolaju dvanajst del v *Rougon-Macquartove* ali pri Balzacu štirideset del v še obsežnejšo *Človeško komedijo*.

Ivan Cankar je svojega *Martina Kačurja* razdelil na tri poglavja in vsako poglavje na tri dele (*Hlapca Jerneja* npr. kar na osemnajst poglavij). Vse te zunanje oznake dajejo le osnovne informacije o notranji zgradbi književnega dela. Zgradbo notranje napetosti, usod in poti književnih oseb pa gradijo avtorji z mnogimi drugimi sredstvi, ne le z zunanjimi vidnimi oznakami.

Klasični napetostni lok od zasnove preko zapleta do vrha in nato preko razpleta do razsnove lahko najdemo tudi v marsikakšnem kratkem književnem delu, tudi v pesmih. V zasnovi je navadno postavljeno dejanje v prostor in čas in predstavljeni so glavni akterji, nosilne književne osebe. V tem prostoru in času in med temi književnimi osebami se v zapletu prične nekaj dogajati, kar povzroča napetost tako v književnem delu kot v recipientu, to je v bralcu ali poslušalcu. Ta napetost skozi zaplet narašča do najvišje možne mere, ko se po avtorjevem mnenju in po bralčevem pričakovanju ne more zgoditi več še kaj lepšega, slabšega, hudobnejšega ali bolj krutega. Tako doseže književno delo svoj vrh. Notranja napetost povzroči preobrat, dejanje se začne razpletati, književne osebe pridejo do novih spoznanj in do novih medsebojnih odnosov, bralci pa navadno v svojem doživljanju književnega dela do olajšanja. Vse to pripelje do pričakovane in pogosto tudi do nepričakovane razsnove, ki se ponovno približa začetnemu stanju ali pa se od njega popolnoma in za vselej loči.

Imena krajev lahko marsikaj sporočajo

Martin Kačur je živel v nepravem času v nepravih krajih. S svojimi idejami je čas in prostor prehitel, nazadnje sta čas in prostor prehitela njega. Najprej je poskušal uresničevati svoje ideje v Kotlini, ki je bogu za hrbtom, nekje spodaj, na dnu. Nato je prišel v Zapolje, ki je že bliže civilizaciji, vendar še vedno onkraj polja, ki pomeni blaginjo. Od tu ga preženejo ponovno na slabše, v Blatni Dol, kjer se vse valja v blatu. Ko Kačurja povozita čas in življenje, se izvije iz dna in pride v Laze. Tam so njegove ideje uresničili že drugi in on se je znašel v položaju, ko naj bi se pred njimi plazil in lazil.¹

Književna oseba in književni kraj sta si pri Kačurju pogosto v obratnem sorazmerju. Bolj ko je na začetku Kotlina bogu za hrbtom, bolj je Kačur mlad, lep,

---

¹ Imena krajev je Cankar lahko našel v domačem okolju ali pa tudi drugod po Sloveniji. To pa še ne pomeni, da je kraje tudi predstavil take, kakršne je poznal. Večina dogajanja je v šoli in gostilni, te pa so si bile povsod podobne.

poln energije in naprednih idej. In narobe: bolj kot so Lazi lepi, svetli, bogati, napredni, bolj je Kačur postaran in uničen, zguban, zapit, odtujen in brez vsake ustvarjalne želje in moči.

V Zapolju sta si Kačur in kraj podobna, oba še polna nasprotujočih si moči. V Blatnem Dolu sta si kraj in književna oseba sprva daleč vsaksebi, nato se Kačur vse bolj približuje vsemu tistemu, kar se valja v blatu, kraj s svojimi ljudmi in navadami ter s svojo blatno podobo pa ostaja nespremenjen.

Glavna književna oseba Martin Kačur ima svoje prišepetovalce in svojega antipoda Ferjana. Posebej zdravnik v Zapolju Kačurju ves čas prigovarja, kakšen naj bo, kakšen ne sme biti, komu se mora klanjati, kaj sme delati, čeprav takoj spozna, da padajo njegovi nasveti na nerodovitno polje Kačurjeve trmaste odločnosti, kaj in kako bo delal. Kačurjev antipod Ferjan je sprva ubogljiv, brez svojih lastnih idej in lastne hrbtenice, učitelj, ki je pijanec, a že takoj ve, da bo napredoval v službi. In ko je Kačur že ves povožen in končno dobi v večjem kraju Lazih novo službo in mu to zaradi uničenosti in zapitosti nič več ne pomeni, napreduje še vedno zapiti Ferjan v ta isti kraj za nadučitelja.

Dogodki v Kotlini so omenjani retroaktivno; dogajanje v romanu se začne, ko je Kačur na poti v Zapolje. Kotlina je omenjana s prezirom: »Nič mi ni žal, prava kotlina je bila!« in »Ali ste tam, v tisti Kotlini, narod izobraževali?« (12.)² Poudarek je na besedi »tisti«, kar daje zaničevalni prizvok. In pozneje ob pogledu na Zapolje pravi: »Iz tiste zatohle kotline v samo sonce!« (19.) Ta prezirana Kotlina, bogsigavedi kje bogu za hrbtom, je pravo nasprotje Kačurja, ki je od tam prihajal: »Ves njegov rdeči, zdravi obraz je bil še poln svežega jesenskega jutra, polne so bile njegove rosne, vesele oči.« (9.) Znal se je smejati, znal je prisluhniiti drugim in pri tem delati po svojem prepričanju in po svoji pameti.

V prvih Kačurjevih pogovorih z zdravnikom se roman zasnuje. Predstavljen je glavni junak, ki je prosvetitelj in prihaja zato v spore s posvetno in cerkveno oblastjo, saj sta obe proti prosvetljevanju ljudi. Oblast sta ponavadi župan in župnik, ki si lastita kraj in ljudi.

Namere glavne osebe (Kačurja), da ustanavlja bralna ali prosvetna društva, da širi med ljudmi časopise in kulturo, ter nasprotovanje oblasti (županov in župnikov) tem nameram so glavna gonilna sila v razvoju književnega dogajanja v romanu. Ta nasprotja ohranjajo oblastnike na oblasti, osamljenega Kačurja pa vztrajno uničujejo do končnega duševnega in telesnega propada.

Zapolje je sprva za Martina Kačurja v primerjavi s Kotlino pravi raj. Kaže se mu kot nekaj svetlega, s soncem obsijanega. Takšen je ob prihodu v kraj tudi Kačur: poln optimizma in trdno namenjen ustanoviti kulturno društvo. Ob prvem stiku s krajem vzklikne: »Tako lepih vasi še nisem videl; hiše se svetijo kakor v nedeljo, če sije sonce in zvoni k večernicam!« (15.) Še lepše se mu je zazdelo Zapolje, ko se je kraju približal. To je bil pravi lirični izliv, slavospev lepoti: »Sonce je zasijalo izza

² Vsi citati so iz knjige Ivan CANKAR, *Izbrano delo 3*, Ljubljana: MK, 1973 (Naša beseda).

meGLE in v živem svežem blesku se je zasvetilo Zapolje onstran reke, pod daljnim holmom. Majhno mestece, vasi podobno, je stremilo iz ravni, na položna brda; in višje, visoko pod nebom, v ogromnem tihem polkrogu, so gledali na ravan visoki gozdovi.« (16.) Svetlobi in soncu se Zapolje kar nekaj časa predaja. Ob tem je v bližini še Bistra. Že samo ime pove, da je kraj lep. Poleg tega je tam še lepa ženska, v katero se Kačur zaljubi.

S Kačurjevimi neuspehom pri ustanavljanju bralnega in izobraževalnega društva postane tudi kraj manj lep: »Ozka, blatna ulica je bila spodaj; nasproti siva hiša z majhnimi črnimi okni, ki se mu je zdelo, da gledajo naravnost nanj, kakor strmeče, neprijazne oči.« (45.) Zapolje in Zapoljci mu postanejo sovražni, ime kraja postane negativno in ta negativnost se stopnjuje s podobnimi imeni – Zagorci in končno Zaplanci. Vsi so nekje za-, s tem da so lahko Zaplanci pogojno tudi zaplankanci.

Tu se Kačur in kraj Zapolje razideta. Književno dejanje popelje še vedno idealističnega Kačurja v najmanj prijazen kraj – v Blatni Dol: »Vas je bila dolga in prostrana, toda tako temna in umazana, kakor ji Kačur nikjer še ni videl podobne. Po ulicah Blatnega dola se je prelivalo blato v širokih jezerih, če je sijalo sonce na ves ostali svet. Ležala je v globokem kotlu, od vseh strani zastražena od holmov, poraslih z nizkim grmičevjem in tako temnih in pustih kakor vas sama.« (75.)

Kakor je bila vas neprijazna, tako so bili tudi ljudje neprijazni in neizobraženi. Bili so v glavnem županova in župnikova »lastnina«. In ko se je pojavil tretji, ki bi rad pridobil ljudi na svojo stran in jih izobraževal, je povzročil velikanski odpor. Že Kačurjevemu predhodniku, ki je hotel razsvetljevati ljudi, so preklali glavo in sedaj so enako grozili tudi njemu. Grožnje so bile prehude, ljudje premalo pripravljeni za kulturo, družina neuspešna, alkohola pa vedno preveč. Vse to je Kačurja zlomilo. Propadal je telesno in duševno. Toda kljub temu je vsako leto pisal prošnje za službo v boljšem kraju.

Pri štiridesetih starih, zapit in duševno brezvoljen se je Kačur končno preselil v veliko vas Lazi. »Svetlo je sijalo sonce na pobeljene visoke hiše [...] V dveh prijaznih, sončnih izbah je stalo pohištvo« (137). Kraj je bil poln svetlobe in lepote. To bi moralo glavnega junaka po toliko letih bivanja v blatnih krajih dvigniti, da bi šla njegova pot ureditve idej prosvetljevanja vse bolj navzgor. Toda čas je naredil svoje. Ustanavljanje bralnih in prosvetnih društev v Lazih ni bilo več sodobno; to je že bilo opravljeno in daleč naprej od tistega, kar je Kačur hotel ustanoviti v Kotlini, Zapolju in Blatnem Dolu.

Izmučen od neprestanega nasprotovanja njegovim načrtom in od preganjanja zaradi tega, se je Martin Kačur umaknil vase in v še hujšo zapitost. Svojo pokončnost, idealizem, ponos in ignoriranje oblastnikov je zamenjal za ponižnost in osamljenost. Kot se v Lazih že po imenu kraja lazi in plazi, tako se je obnašal tudi Kačur vse do svojega neizbežnega konca. »Kačur se je odkril zelo globoko in se je zelo globoko priklonil.« (138.) »Kačur se je odkril, poklonil se je z uslužnim smehljajem in se je napotil z urnimi, drobnimi koraki in nekoliko iztisnjenimi koleno – kakor hodijo po navadi malodušni in bojzljivi ljudje.« (141.)

Tudi s politiko se ni hotel več ukvarjati. V bojazni za golo preživetje v lepem kraju, da ga ne bi zopet prestavili v kak blatni ali zaplankani dol, se je odrekal celo tistemu, kar je v resnici, a neuspešno, počel: »Nič nisem hujskal! ... Nikoli se nisem pečal s politiko in se ne bom! ... Ne maram, da bi me takole ... ujeli ... Za nobeno stvar se ne brigam, prav za nobeno!« (146.) V tem se kaže vsa tragika Kačurjevega idealizma, preganjanja in končno životarjenja. V novi družbi se je počutil nelagodno, ker se je že zdavnaj odvadil ali pa je nikoli ni doživel. Njegov šolski tovariš Ferjan, ki je bil sicer fičfirič, pa je postal v istem kraju nadučitelj, zavrgel je mladostno prijateljstvo in se je pred Kačurja postavil v vlogo nadrejenega.

Globoko klanjanje in plazenje pred nadrejenimi ni bilo v naravi glavnega junaka; to je delal prisiljeno in to ga je pokopalo.

Tri poglavja romana *Martin Kačur* kažejo napetostni lok dogajanja skozi imena in opise krajev v nasprotni smeri, kot je običajno. Iz točke Zapolja na apsidi se dejanje spušča navzdol. Najnižja točka je Blatni Dol, od tam pa se linija dviga do apside in še preko nje navzgor do Lazov. Dogajanje v zvezi z glavnim junakom pa se iz Kotline dviga v Zapolje in še naprej v Blatni dol, kjer pa začne upadati in se spuščati navzdol do Lazov.